

Абламська О. В. Аббревіація як різновид компресивного словотвору.

Стаття присвячена дослідженню одного з самих поповнюваних у кінці XX – початку XXI ст. шарів лексики російської мови – аббревіатурних неологізмів (абронеологізмів), розгляду їх в дериваційному і семантичному аспектах.

Ключові слова: аббревіатурні неологізми, абронеологія, аброморфема.

Ablamska O. V. Abbreviation as variety of kompresivnogo word-formation.

The article is devoted research of one of filled up at the end of XX – beginning of the XXI item of layers of vocabulary of Russian – abbreviation neologisms (abroneologizmiv), to consideration of them in derivaciynomu and to semantic aspects.

Keywords: abbreviation neologisms, abroneologiya, abromorfema.

Бернацька С. М.

Національний університет державної податкової служби України,

Бернацька Н. П.

Національний університет “Одеська юридична академія”

РІЗНОВИДИ МОДАЛЬНОГО ЗНАЧЕННЯ – ГОЛОВНІ ВИРАЗНИКИ ПОТЕНЦІЙНОСТІ У СИНТАКСИЧНИХ КОНСТРУКЦІЯХ СУЧАСНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ

Стаття має теоретико-узагальнюючий характер. Йдеться про різноманітні позиції лінгвістів стосовно місця модальних значень можливості / необхідності в сучасному синтаксисі.

Ключові слова: внутрішньосинтаксична модальність, модальні значення, виразники потенційності, семантичні варіанти.

Глибоке вивчення семантичної організації різних семантичних форм є одним із першочергових завдань сучасного мовознавства. Особливо це стосується семантико-граматичного дослідження речень із модальним значенням можливості та необхідності, що вказують, насамперед, на спосіб існування ситуацій в дійсності, а отже, – разом з пропозицією формують семантико-синтаксичний і комунікативний аспекти речення, накладаючи відбиток і на його формально-граматичну структуру.

Метою пропонованої **статті** – з'ясувати особливості аналізу різноманітних позицій лінгвістів стосовно місця модальних значень можливості / необхідності в загальній схемі класифікації речень.

Про відсутність викінченого погляду на аналізоване значення свідчить твердження Т. Ломтева про те, що граматична семантика реальності, можливості, необхідності, достовірності, незаперечності, вірогідності, припущення та ін. не створює єдиної категорії [9, с. 216]. На переконання мовознавця, ці значення “являють собою невпорядкований список, члени якого не перебувають у відношенні неперехресчуваності та... не утворюють єдиної категорії модальності” [9, с. 216]. Коментуючи ідею неоднорідності

різних видів модальності, російська дослідниця С. Небикова спирається на твердження, що зміст будь-якого речення з позицій модальності за способом існування виступає або можливим, або дійсним, або необхідним [10, с. 4]. Як приклад лінгвіст наводить такі речення: *Він може вчитися*, що демонструє вияв модальності можливості, *Він повинен вчитися* – модальність необхідності та *Він вчиться* – модальність дійсності [10, с. 4]. Разом з цією ознакою, загальнообов'язковою є класифікація речень за відношенням до дійсності, наприклад, речення *Він встигнув би на потяг, якби...*; *Він міг би встигнути на потяг, якби...*; *Потяг, напевне, спізнився б, якби...* виражають ірреальність дії, а конструкції на зразок *Він встигне на потяг*; *Він може встигнути на потяг*; *Потяг, напевне, спізниться* маніфестують реальність дії. Суб'єктивна модальність визнається автором як факультативна, і може нашаровуватися на значення об'єктивної [10, с. 4]. Таким чином, С. Небикова виводить значення можливості / необхідності зі сфери реального / ірреального, пропонуючи для характеристики модальності речення кілька рівноправних класифікаційних систем, і зосереджує увагу на модальності “за способом існування предикатних відношень” [10, с. 5]. В. Панфілов та В. Бондаренко розглядають ці типи граматичної семантики з огляду на їхню віднесеність до об'єктивної модальності.

На думку В. Виноградова, значення можливості й необхідності співвідносні з іншими типами модальних значень і пов'язані, насамперед, із семантикою морфологічних способів дії [2, с. 10]. О. Зверєва, М. Мірченко, В. Шинкарук, Т. Шмельова аналізують можливість і необхідність у контексті ірреального відношення до дійсності, а Л. Єрмолаєва вважає ці значення частковими виявами модальної семантики реальності.

Багато лінгвістів, які значення можливості / необхідності тлумачать як внутрішньосинтаксичну модальність, у межах якої характеризуються відношення між суб'єктом та дією (предикатною ознакою), підкреслюють субординацію цих значень відносно об'єктивної модальності [13, с. 167-169]. Водночас автори мовознавчих студій указують на те, що, не впливаючи на основне модальне значення речення, ці значення “ускладнюють предикатну вісь, додаючи до неї певний семантичний X” [30, с. 152].

У роботі В. Панфілова “Взаємовідношення мови і мислення” цікавими є спостереження щодо місця можливих, дійсних та необхідних суджень у структурі модальності. Дослідник пропонує розмежовувати значення дійсності, можливості та необхідності за рівнем їхньої достовірності, що визначає рівнем знань мовця про певні зв'язки об'єктивної дійсності. Так, наприклад, про можливу ознаку предмета можна повідомити у формі як проблематичного, так і достовірного судження, наприклад: *Можливо, життя на Марсі може існувати* (проблематичне судження про можливі зв'язки) і *Життя на Марсі можливе* (достовірне судження про можливі зв'язки) [13, с. 185]. Автор також відзначає те, що з позицій логіки значення можливості, дійсності та необхідності виступають різновидом достовірних

суджень, являючи собою різні шаблі процесу пізнання суб'єктом об'єктивної дійсності: так, “у процесі пізнання здійснюється перехід від суджень про можливий зв'язок до суджень про дійсні чи необхідні зв'язки” [13, с. 186]. Між тим, залишається не до кінця зрозумілим, чи всі ці значення лінгвіст зараховує до групи різновидів суб'єктивної модальності, чи лише ті, рівень достовірності з позицій мовця яких має вираження у формі спеціальних модальних слів.

Представники іншої теорії в мовознавстві намагаються вивести аналізовані значення з розряду граматичних і кваліфікувати їх як лексичні. Така позиція видається нежиттєздатною, оскільки заперечує модальність як синтаксичну категорію, обмежуючи організувальну роль семантики можливості / необхідності до творення значення одного з компонентів речення, а не змісту предикативної одиниці загалом.

Називаючи значення можливості та необхідності обов'язковими компонентами модальності речення, деякі дослідники обмежуються тільки цими значеннями іноді до цієї групи додають дійсність [5, с. 95; 8, с. 74; 11, с. 14; 13, с. 167] та неможливість [16, с. 356]. Г. Колшанський так характеризує роль досліджуваної семантики у структурі речення: “Значення можливості, необхідності та дійсності вказуємо як елементи, що складають основну модальну категорію – предметну модальність: думка як віддзеркалення дійсності, взятої з боку “модусу” існування дійсного явища” [6, с. 91].

Обираючи вихідну позицію нашого дослідження, вважаємо необхідним наголосити на існуванні лише двох форм наявності будь-чого в об'єктивній дійсності: ситуація, що лежить в основі змісту повідомлення, може або існувати, або не існувати. Якщо подія не має місця на часовій шкалі об'єктивної дійсності, тоді вона може бути потрактована як потенційна чи ірреальна. Якщо подію вважати потенційною, “то завжди йдеться про можливість чи необхідність перетворення певного стану справ (того, що може бути чи повинно бути) в реальність” [4, с. 6].

На важливість поняття потенційного, як такого, що поєднує сферу реального та ірреального, вказували у своїх працях О. Бондарко та В. Панфілов. Дослідники підкреслювали нерозривний зв'язок мовної та логічної модальності, віддзеркалення у мовленні категорій мислення. З позицій логіки в межах об'єктивної модальності варто розрізнити алетичну та деонтичну модальності можливості та необхідності. Алетична модальність можливості разом з алетичною модальністю необхідності, на думку Т. Ломтева, “становлять властивості відношення між предметами предиката, що беруть початок із сутності самих предметів, тоді як деонтична модальність можливості і деонтична модальність необхідності являють собою такі властивості відношень між предметами предиката, які передбачені чи дозволені ззовні” [8, с. 106]. Таким чином, алетична модальність виступає виявом “об'єктивних позицій реального світу” [1, с. 15-

16], а деонтична модальність виступає пов'язаною з повинністю, вимогами, які висувають учасники тієї чи тієї ситуації [1, с. 15-16].

Українські мовознавці також не є одноставними у висновках про природу модальності можливості та необхідності. Так, з-поміж об'єктивно-модальних значень виокремлюють дві групи відношень повідомлення до дійсності: семантику реальності та нереальності, куди зараховують відтінки бажаності, можливості, припущення [12; 161].

Інша позиція полягає у виокремленні третьої групи відношень повідомлення до дійсності – потенційності. На широкому тлі сучасних синтаксичних студій можна виокремити два підходи до розуміння потенційності. Згідно з першим під потенційністю розуміють відношення ситуації до дійсності, що полягає в “майбутній реальності явища, але фактично його ірреальності” і граматично реалізоване за допомогою майбутнього часу, напр.: *Я не скажу і в пам'яті – коханий* (Л. Костенко).

Представники протилежного підходу, зокрема, В. Рогожа, до реально-потенційної модальності зараховує ширше коло явищ, “що відповідають модальним значенням можливості, необхідності, достовірності” [14, с. 5].

Очевидно, що для встановлення реальності дії визначальну роль відіграють форми минулого та теперішнього часу, що маніфестують фактичне здійснення дії, проте виокремлення майбутнього часу як єдино можливого маркера потенційності видається нам не зовсім справедливим, адже за такого підходу роль мовця у процесі спілкування є нівельованою, між тим як “дія, виражена майбутнім часом, з погляду мовця може бути реальна, але не результативна (за умови репрезентації дієсловом недоконаного виду) або реальна та результативна (семантику результативності містить доконаний вид). Пор.: ...*Стоять вельможні. Діло затяжне. Здається, так **стоятимуть** довіку* (Л. Костенко) і ***Зберемо** ще більшу силу, **погромимо** половців і **заженемо** Кончака за Дон, аж в Обези, як колись Володимир Мономах загнав його батька Атрака...* (В. Малик)” [7, с. 53].

Як нам видається, варто здійснювати потрактування майбутнього часу, насамперед, як виразника відношення дії до дійсності як реальної, оскільки за допомогою цієї граматичної форми мовець, передусім, стверджує про реалізацію, здійснення дії і чітко визначає її місце на часовій осі.

Отже, з огляду на відсутність єдиного підходу на співвіднесеність понять можливість / необхідність з поняттями реальність / ірреальність, вважаємо доцільним потрактувати ці різновиди модального значення як головні виразники потенційності, яка, у свою чергу, взаємодіє з реальністю та нереальністю.

Л і т е р а т у р а :

1. *Бабушкин А. П.* “Возможные миры” в семантическом пространстве языка : монография / А. П. Бабушкин ; [науч. ред. З. Д. Попова]. – Воронеж :

- Воронежский гос. ун-т, 2001. – 86 с.
2. *Гатина Р. Г.* Модальность возможности и невозможности и средства ее выражения (на материале башкирского языка) : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.02 “Языки народов Российской Федерации (башкирский язык)” / Р. Г. Гатина. – Уфа, 2007. – 24 с.
 3. *Золотова Г. А.* Коммуникативные аспекты русского синтаксиса : [монография] / Г. А. Золотова. – [5-е изд., стереотип.]. – М. : КомКнига, ЛКИ, 2007. – 368 с.
 4. *Изотова З. В.* Категории возможность и необходимость и их языковая реализация в законодательных актах Германии : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.04 : “Германские языки” / З. В. Изотова. – Волгоград, 2008. – 16 с.
 5. *Колшанский Г. В.* К вопросу о содержании языковой категории модальности / Г. В. Колшанский // Вопросы языкознания. – 1961. – № 1. – С. 94-98.
 6. *Колшанский Г. В.* Объективная картина мира в познании и языке : монография / Г. В. Колшанский. – М. : Наука, 1990. – 108 с.
 7. *Костусяк Л. М.* Функціонально-комунікативні ознаки грами індикативної модальності / Л. М. Костусяк // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Філологічні науки. Мовознавство. – 2010. – № 2. – С. 5-55.
 8. *Ломтев Т. П.* Предложение и его грамматические категории : [монография] / Т. П. Ломтев. – [2-е переизд.]. – М. : Эдиториал УРСС. – 200 с.
 9. *Ломтев Т. П.* Структура и парадигматика предложений на основе свойств грамматической категории модальности / Т. П. Ломтев // Вопросы филологии : Ученые записки МГПИ им. В. И. Ленина. – № 341. – М., 1969. – С. 205-232.
 10. *Небыкова С. И.* Модальность предложений с зависимым инфинитивом (значения возможности и необходимости) : [учеб. пособ.] / С. И. Небыкова. – М., 1981. – 89 с.
 11. *Небыкова С. И.* Структура предложений современного русского языка с точки зрения содержания модальности возможности и необходимости : автореф. дис. на соискание уч. степени канд. филол. наук : спец. 10.02.01 “Русский язык” / С. И. Небыкова. – М. : Изд-во Моск. ун-та, 1972. – 18 с.
 12. *Павленко Л. І.* Формально надмірні висловлення як засіб вираження логічної модальності у діалозі / Л. І. Павленко, С. К. Топачевський // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: [Електронний ресурс]. – Вип. 27. – Режим доступу до журналу : <http://eprints.zu.edu.ua/2221/>.
 13. *Панфилов В. З.* Предикативность и сказуемость. Предикативность и модальность. Модальность и склонение / В. З. Панфилов // Взаимоотношение языка и мышления. – М. : Наука, 1971. – С. 166-200.
 14. *Рогожа В. Г.* Засоби вираження вольової модальності в текстах кодексів України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.01 “Українська мова” / В. Г. Рогожа. – Київ, 2005. – 16 с.
 15. *Степанов Ю. С.* Имена. Предикаты. Предложения (семиологическая грамматика) : [монография] / Ю. С. Степанов. – М. : Наука, 1981. – 360 с.
 16. *Хлебникова И. Б.* Еще о проблеме модальности в грамматике / И. Б. Хлебникова // Ученые записки I Московского государственного педагогического института иностранных языков. – М., 1965. – Т. 32. – С. 354-363.

С. М. Бернацкая, Н. П. Бернацкая. Разновидности модального значения – главные выразители потенциальности в синтаксических конструкциях современного украинского языка.

Статья имеет теоретико-обобщающий характер. Речь идет о различных позициях лингвистов относительно места модальных значений возможности / необходимости в современном синтаксисе.

Ключевые слова: внутрішньосинтаксична модальність, модальні значення, виразителі потенціальності, семантичні варіанти.

S. Bernatska, N. Bernatska. Varieties modal value – the main spokesmen of potentiality in syntactic structures of the modern Ukrainian language.

The article has theoretical and general character. It is about different positions of linguists regarding place modal values of possibility / necessity in modern syntax.

Keywords: internally syntactic modality, modal values, spokesmen of potentiality, semantic variations.

Бочарова І. В.

**Київський національний економічний університет
імені Вадима Гетьмана**

НАЗВИ РЕЛІГІЙНИХ СВЯТ ЯК СУБ'ЄКТНІ ТЕМПОРАЛЬНІ СИНТАКСЕМИ

У статті розглядаються геортоніми в ролі синтаксичного суб'єкта речення, а також умови реалізації їхньої подійно-темпоральної семантики

Ключові слова: геортонім, предикат, семантико-синтаксична функція, семантичні групи суб'єктів.

Дослідження структурної організації речення з урахуванням семантичного наповнення його компонентів є пріоритетним напрямом сучасного синтаксису. Увага до семантики цієї лінгвістичної одиниці пояснюється насамперед тим, що лінгвістичний аналіз, обмежений лише формальним планом, не дає відповіді на онтологічні питання щодо речення як засобу комунікації. Цей вектор наукового пошуку виявив очевидну залежність правил побудови синтаксичних конструкцій від лексико-семантичних характеристик їхніх компонентів.

Об'єктом нашого дослідження є іменники – назви релігійних свят (далі НРС), що мають складну семантичну структуру: з одного боку, вони позначають подію, пов'язану з релігійним віруванням, з другого – фіксують календарну точку на вісі часу. Наявність у їхній семантичній структурі компоненту 'час' дозволяє розглядати їх як одиниці аплікативної зони семантичного поля часу, що є структурним елементом функціонально-семантичного поля темпоральності. Вони аналізуються на двох рівнях – семантичному і синтаксичному (як лімітативи синтаксичного часу).